

SARAY KARŞISINDA TEVFİK FİKRET

M. Fatih ANDI*

Özet

Servet-i Fünûn edebiyatının önemli temsilcilerinden birisi olan Tevfik Fikret, kendisinden bahseden kaynaklarda, yaşadığı dönemin devlet idaresine ve iktidara karşı radikal bir muhalefet tutumu içerisinde gösterilegelmiştir. Oysa onun hayatının dönemlerine, saray ve iktidarla kurduğu ilişkilere yakından bakıldığında durum böyle değildir. Bir İttihat ve Terakki yanlısı ve II. Abdülhamid karşıtı olarak tanınan Tevfik Fikret'in zaman zaman bu fırka ile de ters düştüğü, zaman zaman da hanedan veya hükümet mensuplarından bazıları ile yakın ilişkiler içine girdiği görülür.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Servet-i Fünûn dönemi, Tevfik Fikret, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki Fırkası.

Summary

In the sources discussing Tevfik Fikret, one of the major representatives of a certain kind of literature called *Servet-i Fünun*, he has been described as in a radical opposing manner against the state management and government of his age. However that's not the fact when the periods of his life, his relations with the palace or government are closely examined.

It is clear that Tevfik Fikret known as a supporter of *İttihat ve Terakki* Party and an antagonist of Abdülhamit the Second, from time to time has got contradicts with that party and closely associated with the dynasty family or with some of the government companions.

Key Words: Turkish literature, Servet-i Funun period, Tevfik Fikret, Sultan Abdülhamid II., İttihat ve Terakki Fırkası.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: andifatih@gmail.com

Her büyük düşünce adamı, yazar yahut sanatkâr, düşünceleriyle, eserleriyle, içinde yaşadığı toplumu derinden etkiler, sarsar. Bu etki, suda yayılan halkalar gibi, o düşünürün, o yazarın yahut sanatkârın eserinden eserine artar, büyür, yayılır. Bu büyümeyi, hem aktüel zamanda yayılış, hem de geleceğe doğru tarihsel bir uzanış olarak düşünebiliriz.

Her düşünce adamı yahut sanatkâr, kendi toplumunun hayatı içinde bir kültürel fenomendir. Bu fenomenin çözülmesi, çözümlenmesi, dolayısıyla kavranması, o toplumun ve kültürün özüne vakıf olunması anlamına gelir. Geçmişle ve bugünüyle...

Bu açıdan baktığımızda Türk edebiyatının da bize zengin açılımlar ve zenginleştirici örnekler sunduğunu görürüz. Bu örnekler, bilhassa XIX. yüzyıldan itibaren daha çok öne çıkar ve bizim için daha dikkat çekicidir.

Bu örneklerden, kültürel çerçevelerden birisi de Tevfik Fikret ismi etrafında kendisini gösterir. Fikret, Osmanlı İmparatorluğu'nun o "en uzun yüzyılı"nın, XIX. yüzyılın sıkıntılarının ve buhranlarının giderek yoğunlaştığı ikinci yarısı içinde yaşamış, XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla ilerleyen kronolojik akış içinde toplumsal kaderin cilvelerine şahit olmuş ve bunu şu veya bu şekilde, az çok eserlerine yansıtmış bir edebiyat siması olarak belirir. Üstelik bu yansıma, onun hayatından, psikolojik dünyasından ve çevresiyle ilişkilerinden gelen bir takım keskin ve sivri çıkıntılarla daha vurgulu ve dikkat çekicidir.

Gerçekten de bir yandan mizacı, inanç ve düşünce bocalamaları, öte yandan siyasal tercihleri ve sanatsal tutumları ile Tevfik Fikret, yaşadığı dönemden bugüne kendisinden çok fazla bahsedilen, Türk edebiyat ve düşünce hayatında lehte ve aleyhte tavırları üzerine çeken bir simadır. Doğrusu edebiyatımızda Fikret'in öncesinde ve sonrasında bunun (Namık Kemal, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Nazım Hikmet gibi) başka örnekleri, sayılıdır.

Tevfik Fikret'in böyle algılanmasını sağlayan önemli öğelerden birisi de onun döneminin devlet idaresi, siyasal yapısı ve bilhassa bu yapının önemli bir rüknü olarak görülebilecek hükümdar, saray ve saltanat ailesi karşısındaki tutumu ve ilişkileridir.

Onun ismi etrafında kendisini gösteren katı kategorik kısırlaştırıcılıklar, ya hep ya hiç mantığı, doğrusu bu konuda da gözlemlenmektedir. Fikret denilince akıllara hemen keskin ve tavizsiz bir saray karşıtlığı, saltanat ve

hanedan muhalifliği gelir. Kendisinden bahseden kaynaklarda yahut sayıları mebzul popüler eserlerde buna dair çok örnek görülür. Oysa Fikret, bu konuda da değişken bir tabloyla gelir karşımıza.

Burada bir parantez açıp, sarayı ve saltanat ailesini dönemin siyasal mekanizmasının hatta statükonun bir sembolü olarak görebileceğimizi belirtmek gerekmektedir. Bu durumda onun tavizsiz saray ve hükümdar karşıtlığı, uzlaşsız saltanat ve hanedan muhalifliği iddiası, Tefvik Fikret'i bir entelektüelde bulunması gereken sorgulayıcı muhalefetle ve daraltıcı sınırları, statükonun dayatmalarını dışlayan bir aykırılık erdemiyle donanmış "modern" bir Osmanlı aydını olarak görüp, bu "mutlak" muhalefetini de buna göre anlamamız ve yorumlamamız gerekliliğini karşımıza çıkarır.

Zira Edward Said'den Edward Shils'e birçok düşünür ve sosyolog için bir entelektüelde var olması gereken en önemli özellikler arasında geleneğe, kalıplaşmış toplumsal davranış ve yargılara karşı takınılan sorgulayıcılık, iktidarlara ve onların sürdürdüğü paradigmalara muhalefet, statüko karşıtlığı bulunur¹.

Ama Fikret hakkında yukarıda söylediğimiz bu iddia, onun hayatının bütün evrelerini bu gözle önümüze aldığımızda acaba doğru mudur? Tefvik Fikret'in "mutaassıb" saray karşıtlığı, "koyu" hanedan düşmanlığı bir "kazıyye-i muhkeme" midir? Yoksa...

İşte bu sorgulayıcı ve kategori dışlayıcı şüpheyile şairin hayatına eğildiğimizde, şahsiyetinin birçok tezahüründe olduğu gibi onun bu konuda da değişken bir tabloda bize baktığını gözleriz.

Şimdi bu tablonun ayrıntılarına eğilelim:

Fikret'in ilk gençlik yıllarında, Galatasaray Sultanîsindeki öğrencilik dönemlerinde gizli yahut âşikâr bir saray yahut padişah düşmanlığı, bir hükümet muhalifliği duygusu içinde bulunduğunu, en azından bunu dışa vurduğunu gösterecek bir veri yoktur. Sonraki dönemlerde devlet memuriyetinde bulunmayı bile bir taviz ve uzlaşma diye görecektir ve bunu "ruhunun olanca

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk.: Edward Said, *Entelektüel*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul 1995, Ayrıntı Yayınları, s. 21-36, 82-95; Edward Shils, "Entelektüeller ve İktidarlar", *Entelektüel ve İktidar*, Kenan Çağan (ed.), Ankara 2005, Hece Yayınları, s. 177-200; Talcott Parsons, "Entelektüel/Sosyal Bir Rol Kategorisi", a.e., s. 23-44.

nefreti ile"² gösterecek olan Fikret'in aksine, bu ilk döneminde, yani 1888'de Galatasaray Sultanîsinden mezun olduktan sonra "padişahın iradesi iktizâsınca"³ ve "ömründe ilk defa olarak"⁴ Sadaret müsteşarı Tevfik Paşa'nın "sahâbeti ve himayesi ile" Hariciye İstişâre Odası'na "ayda beş yüz kuruş maaşla" memur olarak girer⁵, ardından kadrosu Sadaret Mektûbî Kalemî Mühimme Şubesine naklolunur. Fakat bir süre sonra maaş ödemelerindeki sıkıntılar yüzünden buradan istifa ederek ayrılır. Bu arada Gedikpaşa Ticaret Mektebinde ve 1892'den 1895'e kadar da Galatasaray Sultanîsinde öğretmenlik yapar. Buradaki memuriyetinden de, hükümetin genel bütçe açığını kapatmak için memur maaşlarına uyguladığı %10'luk bir kesintiyi protesto maksadıyla istifa eder⁶. 1896 yılında ise, ömrünün sonuna kadar görev yapacağı ve "bağlı kalacağı"⁷ Robert Kolej'e öğretmen olarak girer.

Tevfik Fikret'in bu dönemde yazdığı şiirler arasında Sultan II. Abdülhamid'i öven ve yücelten metinleri de okuyoruz ki, bu şiirler, ister devrin edebiyat yahut dergicilik âdet ve geleneğine uyularak, isterse içten gelerek yazılmış olsun, Fikret gibi bir şairin kaleminden çıkmış olması dolayısıyla bizim için, konumuz açısından dikkat çekicidir.

Bu şiirlerden birisi İsmail Safa'nın çıkardığı *Mirsâd* dergisinde yayımlanmış olan "Sitâyîş-i Hazret-i Şehriyârî"⁸dir. Diğeri ise, II. Abdülhamid'in doğum günü dolayısıyla yazılmış olan "Tebrik-i Velâdet-i Pür-meymenet-i Hazret-i Hilâfet-penâhî ve Arz-ı Şükrân"⁹ başlıklı uzun şiirdir⁹. Tevfik Fikret'in, Sultan II. Abdülhamid'e övgüler içeren bir üçüncü şiiri daha vardır ki, bu da, Abdülhamid tarafından yaptırılan bir çeşmenin inşasına düşürülen bir tarihtir¹⁰. Bu şiirler Fikret'in 24-27 yaşlarının yani 1891-1894 yıllarının mahsulüdür.

² Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Tevfik Fikret*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2005, Kitabevi Yayınları, s. s. 21.

³ a.e., s. 21.

⁴ a.e., s. 22.

⁵ a.e., 21.

⁶ Seval Şahin (Haz.), *Tevfik Fikret-Düşünce Dergisi, Nüsha-i Mahsûsa, 1918*, İstanbul 2005, Kitap Yayınevi, s. 36.

⁷ Hasan Akay, *Yeni Türk Şiirinin Kurucularından Tevfik Fikret*, İstanbul 2007, 3F Yayınevi, s. 17. Akay'ın, Fikret'in "ızdırabının çok yönlü kaynakları"ndan bahsederken, bunlar arasında Robert Kolej ve çevresine intisabı ile istibdattan ve saraydan nefreti de sayması dikkat çekicidir. (a.e., s. 17.)

⁸ Mehmed Tevfik, "Sitâyîş-i Hazret-i Şehriyârî", *Mirsâd*, nr. 24, 15 Ağustos 1307/27 Ağustos 1891, s. 168-169.

⁹ Mehmed Tevfik, "Tebrik-i Velâdet-i Pür-meymenet-i Hazret-i Hilâfet-penâhî ve Arz-ı Şükrân", *Mâlûmât*, 16 Şaban 1311/10 Şubat 1309/22 Şubat 1894, s. 1.

¹⁰ Mehmed Tevfik, "Tarih", *Mâlûmât*, nr. 37, 8 Cemâziyelevvel 1312/26 Teşrin-i evvel 1310/7 Teşrin-i sani 1894, s. 289.

1896 yılı Fikret'in sarayı ve padişah karşılarındaki tutumu açısından bir dönüm noktasıdır âdetâ. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu tarihte bir yandan Mekteb-i Sultânî'deki memuriyetinden ayrılıp Robert Kolej'de göreve başlamış, artık devlet memuriyetini terk etmiştir, bir yandan da aynı yıl içinde Recaizade Ekrem'in teşvik ve tavsiyesi ile *Servet-i Fünûn* dergisinin sorumluluğunu üstlenmiş ve dergide toplanan kadro ile birlikte yeni bir edebiyatın binasını yükseltmeye koyulmuştur. Ve bu tarihten itibaren Fikret'in çok keskin bir padişah, sarayı ve iktidar muhalefeti hatta düşmanlığı ve nefreti içine girdiğini görürüz. Bu düşmanlık ve nefret daha önceleri ne zamandan itibaren oluşmaya başladı, ne vakitten beri vardı, yazdıkları ve çevresindekilerle ilişkilerinden bize gelen veriler çerçevesinde buna dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Fikret'in bu dönemde devlet memuriyeti kabul etmemesi bir yana, çevresinde bu türden görevleri kabul edenlere ve hatta iktidara ve saraya yakınlık olarak anlaşılabilir en ufak bir tavır ve eylem içine girenlere karşı dahi çok kırıncı ve katı tepkiler geliştirdiği, yakın çevresinde bulunan kimi *Servet-i Fünûn* topluluğu yazarlarının daha sonraları kaleme aldıkları anılarında kayıtlıdır ki, aşağıda bundan söz edilecektir.

Fikret'in bu memuriyet perhizi II. Meşrutiyet'in ilânına kadar sürer. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, memuriyetten ayrılışından sonra onda giderek artan bir II. Abdülhamid düşmanlığı ve hükümet aleyhtarlığı gözlemlenir. Bu düşmanlık zamanla ölçü tanımaz bir nefret ve kine dönüşmüştür. *Servet-i Fünûn* kadrosu içindeki en yakın arkadaşlarından birisi olan Halit Ziya, Tevfik Fikret'teki bu tutumu "kudurmuş öfke"¹¹ diye nitilemektedir. Halit Ziya'dan başka, diğer arkadaşlarının şair hakkındaki yazdıklarında da onun bu tutumunu bize aktaran birçok anekdot vardır:

Söz gelimi Hüseyin Cahit, *Edebî Hatıralar* isimli anılarında Tevfik Fikret'in bu tavrı ve psikolojisine dair şunları söyler:

"Fikret en çok Abdülhamid ve istibdat aleyhinde söz söylerken coşardı. Yanımızda yabancı bulunmadığı zamanlar, sohbet mevzuu edebiyattan sonra bu idi. Fikret lâkırdılarında gayet nezih ve ciddî olduğu halde Abdülhamid'e ve onun istibdadına karşı duyduğu kin, kendisini bizim eski alaturka tarzda hicviyeler yazmaya bile sevk etmişti."¹²

Artık, sultana medhiyeler, sitâyişler yazan, onun ömrüne, "ikbâl ü saltanat"ına hayır dualar eden Fikret gitmiş, "kudemâ"nın Nef'î'sine rahmet

¹¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969, İnkılap ve Aka Kitabevi, s. 445.

¹² Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935, Akşam Kitaphanesi Yayınları, s. 146.

okutacak hicviyeler kaleme alan bir Fikret gelmiştir. Hüseyin Cahit, bu hicviyelerin en “ağza alınabilir” mısralarından hatırlayabildiği bir iki örnek de verir.

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'da yazdıkları da Hüseyin Cahid'i fazlasıyla teyid eder niteliktedir:

“Böyle zamanlarında o, taşmak için etrafında bahane yoklamakla uğraşiyor sanılırdı ve onu bulunca köpürürdü. Ben onun bezginliğinden çok, köpürme zamanlarını tercih ederdim. Lüzumundan fazla kızmış, buharı taşarsa korkunç bir kaza çıkmasından korkulan bir kazanın kapağını açmak gibi bir hadiseyi beklerdim. Bu çeşitten hadiselerin çıkmasına her zaman rastlanılabiliirdi. Bir hiç yeterdi: Sevdiklerinden biri rütbe mi almıştı, bir memuriyete mi tayin edilmişti, bakardınız o bunu affedilmeyecek bir suç ehemmiyetiyle büyültür, o dostu âdeti idarenin kötülüklerinin çukuruna düşmüş görürdü. Ve bu, sebep olarak, hiddetine yenildikçe onu daha çok körükleyip alevlendirmekten zevk duyarak, o küçük hadisenin dairesini genişletmeye başlar, oradan oraya sıçrayarak bütün sarayı, hükümeti, memleketin ne kadar kötülükleri ve pislikleri varsa o genişletilen dairenin içine atarak, bütün hiddeti yorulup kuvvetlerini sarfedesiye kadar, yüzerdi.”¹³

Hüseyin Cahit, bu dönemde arkadaşları Fikret'in işi, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümlerinde evine kapanarak bir matem havasına girmeye, evde o gece ışık bile yakmamaya kadar vardırıldığını söyler ve böylesi bir 19 Ağustos gecesinde çıktığı bir mehtap gezintisi dolayısıyla Fikret'in kendisini nasıl muaheze ettiğini anlatır:

“Kanlıca'da oturmak, Fikret'in beni bir defa iyice haşlaması için bir vesile çıkardı. Mehtapta Mihrâbad tepesi ve civarları çok güzel olurdu ve böyle gecelerde bittabi eve kapanıp uyumağa imkân yoktu. İşte bu mehtaplı gecelerin biri Abdülhamid'in tahta çıktığı 19 Ağustos'a tesadüf etmişti. Ertesi gün ben Fikret'e mehtabın güzelliğinden bahsederken kaşları çatıldı. Abdülhamid'in tahta çıktığı bir gecede benim bu felâkete tabiatın güzelliğini farkedebilecek kadar lâkayt kalışımı acı surette yüzüme çarptı. Fikret bu gibi noktalarda en sevgili dostlarını bile zehirli iğnelerinden muaf tutmazdı ve hislerini doğrudan doğruya yüze karşı söylerdi. Kendisi cülûs-ı hümayûn geceleri evde lamba yakmayı bile hamiyetsizlik telâkki eder ve karanlıkta otururdu.”¹⁴

¹³ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s. 527.

¹⁴ a.e., s. 147-148.

Yukarıda Tevfik Fikret'in memuriyetten ayrılmakla yetinmeyip, çevresinde memuriyeti kabul edenlere yahut memuriyetlerindeki başarıları dolayısıyla saray yahut hükümet tarafından ödüllendirilenlere bile tahammül edemediğinden, onları eleştirdiğinden söz etmiştik. Böylesi bir olayı yine Hüseyin Cahit anlatır.

Hüseyin Cahit, Vefa İdâdisinde öğretmenliğe başlamıştır ve bu, gazetelerde haber olarak yer alır. Bunun üzerine Fikret çok aşağılayıcı ve alaycı ifadelerle bir tebrik kartı yazarak Hüseyin Cahid'e gönderir. Arkadaşının devlet memuriyeti demek olan böyle bir görevi kabul edişine karşılık Fikret'in bu "insafsız ve acı" tepkisi, ikisinin arasını II. Meşrutiyet'e kadar açacaktır:

"Birgün bir kartpostala yazılmış küçük bir tezkere aldım. Fikret'ten geliyordu. Resmî bir lisan ile, müstehzî bir tebrik. Aynı zamanda Fikret'in husûsiyetini, huyunu bilenler için, zehirli bir iğne. Vefa İdâdisinde bir hocalığa tayin edilmişim. Gazeteye havadis olarak yazılmıştı. Abdülhamid devrinde, bütün kalemlere alınanlara, bir memuriyete tayin edilenlere, doktor ve zabıtçıkanlara, hükümetle alâkası olanların hepsine padişaha sadakat edeceğine dair yemin ettirilirdi. Hocalığa tayinimden bahseden gazete tahlîf edildiğimi¹⁵ de ilâve ediyordu. İşte Fikret kartpostalda bu noktaya işaret ederek gıptalarını, tahassürlerini, tebriklerini bildiriyordu.

Fena halde canım sıkıldı. Kendimden geçecek derecede müteessir oldum. (...) Fikret'in insafsızlığı bu dereceye kadar vardırmasına karşı bir isyan duydum. Birbirimizi ilk tanıdığımız ve karşılıklı derin bir hürmet ve muhabbet hissini kardeşlik derecesine çıkardığımız zamanlarda ben Maarif Mektûbî Kalemimde idim ve herkes gibi alelusûl ben de tahlîf olunmuştum. Bunun şimdi bir hamiyetsizlik teşkil etmesi pek mantıksızlık olurdu. Fikret'e bu yolda bir cevap yazdım. Ondan sonra birbirimizi Meşrutiyet'in ilk günlerine kadar bir daha görmedik. O zaman anladım ki, Fikret kendisinin teklifi, ısrarı, teminleri üzerine Servet-i Fünûn'da kendisine halef olmama incinmişti. Bu kadar müfrit bir hassaslığı vardı."¹⁶

Benzeri anekdotları Ahmed İhsan (Tokgöz)'ün anılarında da okuruz.

Meselâ Tevfik Fikret'in dergide kendisinin "Şiirimiz" başlıklı uzun yazısını sansürlemesine çok kızan Ali Ekrem (A. Nadir) ve yakın arkadaşı Ahmed Reşid (H. Nâzım), bu kızgınlıkla *Servet-i Fünûn*'un rakibi olan

¹⁵ tahlîf edilme: Yemin ettirilme.

¹⁶ a.e., s. 157-158.

Mâlûmât'a geçerler¹⁷. Oysa *Mâlûmât*'ın hem saray ve iktidarla arası iyidir, hem de sahibi Baba Tahir ünvanlı Mehmed Tahir, padişah ve hükümetten nişan ve madalyalar almıştır. Dolayısıyla, zaten Mabeyn-i Hümâyûn kâtibi olan bu iki Servet-i Fünûncunun böylesi bir dergiye geçişi, Fikret'in hazmedemeyeceği bir tutumdur.

Yine Servet-i Fünûn yazarlarından Süleyman Nazif, bir ara Avrupa'ya kaçır, fakat burada uzun süre tutunamayarak iktidarla anlaşır ve Hüdâvendigâr Vilâyeti mektupçuluğunu¹⁸ kabul ederek Bursa'ya döner. Dergiye yazdığı yazıları da Bursa'dan göndermeye başlar.

“Ruhunda hiç elâstikiyeti olmayan ve dünyanın insanlara zorla yaptırdığı bazı çaresiz eğilmeleri bile kabul etmeyen Tevfik Fikret, iki arkadaşının *Mâlûmât*'a geçişini, Süleyman Nazif'in Avrupa'ya mücadeleye gittiği halde mektupçuluk ile Bursa'ya dönüşünü bir türlü hazmedemez ve çoşar.”¹⁹

Hatta Fikret bu eleştirilerini ve kızgınlıklarını bir aralık, bütün Servet-i Fünûn topluluğunun söz götürmez üstadı Recaizade Mahmud Ekrem'in maaşına sultanın iradesi ile zam yapılması üzerine, “muhterem üstâd” a bile yöneltir²⁰.

Servet-i Fünûn matbaası çalışanları, padişahın iradesi ile çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirilirler. Bunun üzerine Ahmed İhsan, âdet olduğu üzere, *Servet-i Fünûn*'da padişaha bir teşekkür yazısı yayımlar. Tevfik Fikret, ne bu madalya ve nişanların alınmış olmasını, ne de bunlara karşılık padişaha bir “arz-ı şükran” yazısı yayımlanmış olmasını hazmedebilir ve “acı acı” eleştirir ve “bir hayli zaman küskün durur.”²¹

Halid Ziya da, Hüseyin Cahid ve Ahmed İhsan da onun bu “keskin sirke”liğinin çevresine karşı kırıcı olmaya kadar vardığını belirtirler. Hatta Hüseyin Cahid ve Ahmed İhsan bu yüzden şairle düştükleri küskünlük psikolojisini gizlemezler. Hüseyin Cahid, bu küskünlüğün sevkiyle, Fikret'in bu tutumuna şöyle bir de eleştiri getirir:

¹⁷ Bu sansür ve ardından gelişen polemik için bk.: M. Fatih Andi, “Devrin Edebiyatçılarının Mektupları Işığında Ali Ekrem'in ‘Şiirimiz’ Makalesi ve Neticeleri”, *Edebiyat Araştırmaları*, c. I, İstanbul 2000, Kitabevi Yayınları, s. 145-174; Abdullah Uçman (Haz.), *Edebiyat-ı Cedîde'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, İstanbul 1997, Kitabevi Yayınları, s. 35-41.

¹⁸ mektupçu: Eskiden, devlet dairelerindeki yazı işlerini yürütmekle görevli en üst derecede memur.

¹⁹ Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, c. I, İstanbul 1930, s. 100-101.

²⁰ a.e., s. 101.

²¹ a.e., s. 103.

“Tevfik Fikret’in babası Akkâ mutasarrıfı idi. Babasından her ay 15 altın harçlık gelirdi. Aksaray’da mükemmel konakları vardı. Yani hiç bir şeye ihtiyacı yoktu. Küstüğü zamanlarda Robert Kolej’de muallim olmuştu. Ben her zaman kendi kendime sordum: Acaba Tevfik Fikret böyle refah içinde olmasaydı, böyle mübalağalı meyillerinde sebat edebilir miydi?”²²

Tevfik Fikret, bu saray ve hükümdar karşıtlığını yalnızca konuşmalarında, arkadaşlarıyla olan sohbetlerinde dile getirmez. Zamanla eyleme de döker, dergide bu doğrultuda bir takım tasarruflarda da bulunur.

Servet-i Fünûncular, “Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi” başlığı altında, kendi eserlerinden oluşan bir yayım faaliyetine girişirler. Tevfik Fikret’in sorumluluğunda yürütülen bu seride yayımlanan kitapların önsözü yoktur. Çünkü kitapların başındaki “Mukaddime”lerde padişaha da dua etmek, dönemin matbuat âdetlerindedir. Bu duayı etmemek için, Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi kitapları mukaddimesiz olarak okuyucu karşısına çıkmıştır.²³

Hüseyin Cahid’e göre, aslında bu düşmanlık ve muhalefet duygusu, Fikret’ten kıvılcımı alıp, topluluğun diğer bireylerine de sıçramıştır. Cahit, bu konuda “Onun (Servet-i Fünûn’un) muharrirlerini sanat rabatası ne kadar birbirlerine bağlıyorsa, istibdattan ve saraydan nefret, hürriyet ve meşrutiyete muhabbet hissi de onları o kadar birleştiriyordu.” der²⁴.

Başta Fikret olmak üzere, Servet-i Fünûncuların tarihinde bir Transval olayı vardır ki, bu, onların II. Abdülhamid’e karşı “topyekûn muhalefet” tavrını nerelere kadar vardığına iyice ortaya koyar. Şöyledir:

İngiltere’nin Osmanlı üzerindeki hesaplarının farkında olan Sultan II. Abdülhamid, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile dostluğu geliştirir ve İngiltere’ye karşı Almanya ile siyasî işbirliğine girer. Buna karşılık, Servet-i Fünûn gençleri “İngiliz muhibbi”dirler, İngiltere’yi Osmanlı İmparatorluğunun dostu ve dünyada hürriyetin babası olarak görürler. Yukarıda Hüseyin Cahid’in bahsini ettiği, Tevfik Fikret’in hâkim etkisindeki bu fikrî ve psikolojik ortaklık, onları, İngiltere’nin Afrika’da müstemlekesi olan Boerlerin bağımsızlık mücadelelerini bastırmak için açtığı Transval Muharebesinde İngiltere’nin tarafını tutmaya ve hatta bunu bir bağlılık ve takdir mektubu ile İngiltere’nin İstanbul’daki büyükelçisine bildirmeye bile sevkeder ki, bu girişimleri sarayın

²² Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, c. I, İstanbul 1930, s. 104.

²³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935, Akşam Kitaphanesi Yayınları, s.128-129.

²⁴ a.e., s. 120.

takibatına uğramış ve yapılan tahkikat sonucunda kadrodan iki kişi, İsmail Safa ve Hüseyin Sîret sürgüne gönderilmiştir. Tevfik Fikret de sorgulanır ve evi polislerce aranır²⁵.

Ahmed İhsan, bu günlerin gelişmelerini, yukarıda özetlediğimiz olayı, bu olayla birlikte, "Anglophile" Servet-i Fünûn gençlerinin de içinde bulunduğu psikolojiyi ve "acı ve ibretlik" bir başka olayı şöyle anlatır:

"Afrika'nın cenubundaki Kap müstemlekesinde Boerler (Bauer), İngilizlere karşı istiklâl harbi açmıştı. İngiltere, merkez hükümetinden 7000 mil uzakta çetin bir muharebeyi kabule mecbur olmuştu. Bu onun için bütün müstemleke siyasetinin ruhuydu. Elindeki hesapsız vasıtalarla kendi lehine müthiş bir propaganda açmıştı. İstiklâlini arayan Boerlerle onun aziz reisi Krüger'i cihana âsi ve hain göstermişti. Bu siyaset propagandasına İstanbul çabuk inanmıştı. Çünkü Abdülhamid'in zalim idaresinden yanmış olan Türk münevverleri, müstebit padişahın İngiltere'ye karşı gösterdiği itimatsızlıkları İngiltere lehine meyl için en doğru alâmet olarak kabul etmişti. Adeta Türk münevverleri derin bir galat-ı rü'yete uğramıştı. Bu aldanışa ben de dahildim, tekmil Edebiyat-ı Cedîde ailesi de aynı kanaatte idi. O zaman biz İngiltere'yi dünyanın en hürriyetperver, en insaniyetli idaresi sanıyorduk. Zaten bu kanaat sevkiyle 1908 inkılâbında münevverlerin ruhunda derin bir İngiliz muhabbeti vardı ve o kadar yüksekti ki, 1908 Temmuzunun 23'ünde İstanbul'da bulunmayan İngiliz sefiri Malet, şehrimize döndüğü zaman Sirkeci istasyonunu baştan başa doldurmuştuk. Sefiri candan ve gönülden alkışlıyorduk. Nihayet coşkun gençler, sefirin arabasını çeken atları söktüler, arabayı kendi kolları ile çektilerdi. (...) Bu İngiliz muhabbeti yüzünden Boer muharebesinde hepimiz bilmeden zavallı Boerlerin aleyhine ve İngilizlerin lehine koşuyorduk."²⁶

Tevfik Fikret'in saraya karşı günden güne büyüttüğü muhalefet ve nefret duygusunu, zamanla yazdıklarına da yansıttığını yukarıda söylemiştik. Onun bu konuda hemen hatırlanacak şiiri elbette meşhur "Bir Lâhza-i Teahhur"udur²⁷. Yazıldıktan sonra yayımlanış tarihi II. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında olan bu şiir, Ermeni komitacıların II. Abdülhamid'e düzenledikleri başarısız suikast girişimini kutsamak ve tebrik etmek için yazılmıştır.

²⁵ Bu olayın ayrıntıları için bk.: Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, s. 335-338, Ali Şükrü Çoruk, "Meşrutiyet için Transval'de Ölmek", *Türk Edebiyatı*, nr. 386, Aralık 2005, s. 12-16; Mehmet Rauf, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1997, Kitabevi Yayınları, s. 51-54; Ahmet Turan Alkan (Haz), *Sıradışı Bir Jön Türk: Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İstanbul 1997, İletişim Yayınları, s. 26-27.

²⁶ Ahmet İhsan (Tokgöz), *Matbuat Hatıralarım*, c. I, İstanbul 1930, s. 105-106.

²⁷ "Bir Lâhza-i Teahhur", *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul 1326, Tanin Matbaası, s. 298-300.

21 Temmuz 1905'te Ermeni komitacılar Sultan II. Abdülhamid'e bir suikast düzenlerler. Padişah bu suikasttan kıl payı kurtulur, ama suikastın ardında yirmi altı ölü, elli sekiz yaralı kalır. Tarihçi İ. Hami Danişmend'e göre, bu suikastın amacı, padişahı öldürerek ülkede büyük bir karışıklık çıkarmak, bu karışıklıktan istifade ile, Anadolu'nun "Vilâyât-ı Sitte" denilen altı doğu vilâyetinde bir Ermenistan hükümeti kurmaktır ve suikast yurtdışında planlanmıştır²⁸.

Fikret bu olaydan duyduğu heyecanı ve Ermeni suikastçıya karşı beslediği sevgi ve takdiri, hemen günü gününe şiirinin mısralarına döker. Çünkü olayın sıcağı sıcağına görünen yüzü, II. Abdülhamid'in vücudunu ortadan kaldırmaktır ve Mehmet Kaplan'a göre Fikret, "kimin, ne maksatla hazırladığını bilmediği"²⁹ bir suikastı yüceltir ve bombayı patlatan eli "hâhişle" över. Gerçekten de şiirde yer alan

"Ey darbe-i mübeccele, ey dâd-ı müntakim

Kimsin? Nesin? Bu savlete sâik, sebeb ne, kim?

Arkanda bin nigâh-ı tecessüs ve sen nihân

Bir dest-i gaybı andırıyor sun, rehâ-feşân.

(...)

Ey şanlı avcı, dâmunı bîhûde kurmadın!

Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!"

gibi mısralar bu övgünün dozunun kaçtığı mısralar olarak öne çıkar.

"Kimsin? Nesin?" diye sorulduğuna göre, olayın aktüalitesi içinde suikastın sebep ve niyeti, olaya alkış tutan Fikret tarafından da bilinmemektedir. Çünkü bu tedhişin o gün için görünen yüzü II. Abdülhamid'i yok etmektir. Bu da Fikret için yeterlidir. Ancak anlaşılmas olana, üzerinden zaman geçtikçe, bu suikastın sebep, amaç ve niyeti ortaya çıkmasına rağmen, II. Meşrutiyet'ten sonra Tevfik Fikret'in bu şiiri *Rübâb-ı Şikeste*'ye almış olmasıdır. Bu tutum,

²⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1955, s. 348.

²⁹ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1987, Dergâh Yayınları, s. 164.

şairinin ve içerdiği duygu ve düşüncenin arkasında durduğunu gösterir ki onun bu tavrı, Danişmend başta olmak üzere³⁰, bir çoklarınca eleştirilmiştir³¹.

Bu şiirle aynı yıl yazılan ve etrafında “Bir Lâhza-i Teahhur”dan daha fazla gürültü koparan “Târîh-i Kadîm”de de saltanat ve saray karşısında benzer bir tavır alışını görürüz³².

“Sis” de şairin saraya ve sarayda oturan sultana karşı olumsuz psikolojisini yansıtan bir şiiridir³³. Tevfik Fikret’in Servet-i Fünûn’dan ayrılıp kendisini Robert Kolej ve Âşyan rotasına adeta hapsettiği 1900-1908 yılları arasının³⁴ şiirlerinden olan ve Tanpınar’ın “Abdülhamid devrinin bir hasta odasını andıran vehimli İstanbul’unun geniş bir vision’da toplanmış bütün bir romanı” ve “korkunç ve zalim bir beddua” diye yorumladığı³⁵ bu şiirin

“Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar

Katil kuleler, kal’alı, zindanlı saraylar..

(...)

Ey havf-ı müsellâh ki hasârâtına râci’

Öksüz, dul ağızlardaki her şekve-i tâli’.

(...)

Ey savlet-i evhâm ile bitâb-ı tahassüs

Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs.

Ey bîm-i tecessüsle kilitlemiş ağızlar,

Ey gayret-i milliye ki mebgûz u muhakkar...”

³⁰ a.e., s. 164.

³¹ Bu olayın her durumda yirmi altı masum insanın öldüğü bir “terör” olayı olduğu ve hiçbir amaç ve niyetle alkışlanamayacağı gerçeğinden hareketle, Hasan Akay da, bu konuda şöyle demektedir: “Fikret’in anlaşılması ve izah edilmesi son derece zor bir davranışı daha vardır ki o da, Ermeni komitacılarının asıl maksatlarını, yani hedeflerini II. Abdülhamid’in şahsı değil, fakat bizzat Osmanlı Devleti olduğunu öğrendikten sonra, neşrettiği kitabına bu şiiri almaktan çekinmemiş olmasıdır. Bu tavrın ucu nereye çıkar ya da hangi psikolojik sonuca varır, kestirmek oldukça güçtür.” (Hasan Akay, *Yeni Türk Şiirinin Kurucularından Tevfik Fikret*, İstanbul 2006, 3F Yayınevi, s. 19).

³² Tevfik Fikret, “Târîh-i Kadîm”, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 639-645.

³³ “Sis”, *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul 1326, Tanin Matbaası, s. 289-292.

³⁴ Serol Teber, Tevfik Fikret’in bu dönemi için “otistik kapsullenme” terimini uygun bulmaktadır. Bk. *Âşyan’daki Kâhin*, İstanbul 2002, Okyanus Yayınları, s. 61.

³⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Fikret Hakkında”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, s. 268.

mısraları, sarayı ve II. Abdülhamid idaresini açık yahut kapalı eleştiren mısralardır. Fikret, “Bir Lâhza-i Teahhur” gibi, bu şiirini de ancak *Rübâb-ı Şikeste*’nin II. Meşrutiyet’ten sonraki baskısına almıştır.

Yukarıda Fikret’in her senenin II. Abdülhamid’in cülûs yıldönümü olan 19 Ağustos’unda nasıl evine kapanıp geceleri ışık bile yakmadığını, bir matem havasına girdiğini Hüseyin Cahid’in şahitliğiyle aktarmıştık. “Şehrâyin” şiiri, tam da bu psikolojiyi bize veren bir şiirdir³⁶. 19 Ağustos 1315 (31 Ağustos 1899) tarihini taşıyan bu şiirde Tevfik Fikret, bir “cülûs-ı hümâyûn” gecesinde düzenlenen şenlikleri ve fener alaylarını evinin penceresinden gözler. Herkes, bütün Boğaziçi, “heyecanlar, ziyâlar, alkışlar, neş’eler, na’ralar” içinde bir “infilâk-ı mesâr” yaşarken, şair kendi “yaslı” ve “mezar gibi gunûde” evini şöyle tasvir eder:

*“Şu büyük cünbüş-i umûmîde
Yine biz yaslı, bizde bir şeb-i târ:
Ne sönük bir hayâl-i ümmîde
Benzeyen gizli bir tenevvür var,
Ne küçük bir parıltı, bir şeb-tâb.
Koca ev sanki bir gunûde mezar.”*

Şair, dışarıda seyrettiği şehrayin manzaralarına karşı, bu evdekilerin de birgün gelip, “bir zaman, bir mukaddes cülûsa şehrayin yapacağı”na olan inancını dile getirerek şiirini bitirir.

O “birgün”, Fikret’in o “mukaddes şehrayin”i dokuz sene sonra gelecektir. 1908’in Temmuz’unda II. Meşrutiyet’in ilânı ve ardından II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi, İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarının hükümeti ele geçirmeleri, Fikret’e de yeni bir kan, yeni bir heyecan taşır. Artık “Sis”te anlattığı “leyle-i musîbet”, “mel’anet gecesi” bitmiş, istediği ve beklediği “sabâh-ı rahşân” olmuştur. Şair, Âşiyân isimli manastırından agoraya çıkar. “Sis”te söylediklerini “Rücû” şiirinde³⁷ geri alır:

“Hayır, hayır, sana râci’ değil bu tel’inât!”

³⁶ Tevfik Fikret, “Şehrâyin”, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.537-538.

³⁷ “Rücû”, *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul 1326, Tanin Matbaası, s.293-295.

Bir ihtilâl marşı olarak düşünüp de yazdığı “Millet Şarkısı”³⁸ ve “ihtilâli selâmlayan”³⁹ “Doğan Güneşe” şiiri⁴⁰, bugünlerin heyecanını taşır. Artık Fikret, çevresine Meşrûtiyet’i öven konuşmalar yapmakta, şiirler yazmaktadır. Hatta *Servet-i Fünûn*’dan arkadaşları Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kâzım Kadri ile birlikte, adını bizzat kendisinin koyduğu *Tanîn* isimli bir gazetenin neşrine de başlamışlardır. Dikkat çekicidir ki, Fikret pek fazla yazı yayımlamamasına rağmen, gazetede gayretle çalışmaktadır. Bu arada Allen Ramsey isimli bir İngiliz’le birlikte “Teceddüd ve Terakkî” isimli Osmanlıca ve İngilizce eğitim verecek bir okulun kurulmasına teşebbüs eder. Bir süre sonra, 1909’da İttihat ve Terakkî’den dostları Tevfik Fikret’in Galatasaray Sultanîsine müdür olarak atanmasını da sağlarlar.

Yukarıda ayrıntılarıyla üzerinde durduğumuz devlet memuriyeti perhizi artık sona ermiştir. Gerçekten de uzun süreden beridir Robert Kolej ve Kolej’in duvarına bitişik olarak yaptırdığı Âşiyân’ıyla sınırlı inzivâ hayatı⁴¹, giderek başta *Servet-i Fünûn* topluluğu olmak üzere çevresinden koparak içine kapanışı II. Meşrutiyet’in ilânıyla birlikte kırılmıştır.

Ancak Fikret’in bu dönemi çok kısa ömürlü olur. Galatasaray’da idealist bir yaklaşımla kolları sıvayan, burada okul idaresine ve eğitim-öğretim düzenine bir disiplin getirmeye çalışan Fikret, bu konuda kendisiyle çelişen kimseleri okuldan uzaklaştırmaya kalkışınca, Maârif Nazırı Hayrullah Efendiyle ters düşmüş, bunun üzerine 1910’da müdürlükten istifa etmiştir. Kısa bir süre sonra Nail Bey’in nazırlığa gelmesiyle tekrar müdürlüğe dönmüşse de Nail Bey’den sonraki Maârif Nazırı Emrullah Efendi’nin –yine- öğretmen maaşlarındaki tasarrufu üzerine yeniden istifa etmiştir (1910).

Müteakip günler, Fikret’in yeniden inziva zırhını kuşandığı, kabuğuna çekilmeye başladığı günlerdir. Bir yandan devlet memuriyetinde karşılaştıkları, öte yandan çok fazla ümit bağladığı İttihat ve Terakki hükümetinin günden güne artan yolsuzluk, baskı, suistimal ve zulümleri, devlet yönetimindeki başıboşluk ve sorumsuzluk Fikret’i büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Tepkisini önce büyük bir öfke, nefret ve alayla kaleme aldığı şiirlerde dışa vurur. “Revzen-i

³⁸ “Millet Şarkısı”, *Rûbâb-ı Şikeste*, İstanbul 1326, Tanin Matbaası, s. 302-304.

³⁹ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 165. Bu dönemin diğer şiirleri için Kaplan’ın bu eserine bakılabilir (s. 165-177).

⁴⁰ Tevfik Fikret, “Doğan Güneşe”, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s 556-557.

⁴¹ Fikret’in Âşiyân’ı ve buradaki hayatı hakkında bk.: M. Fatih Andi, “Tevfik Fikret ve Âşiyân’ı”, *Hayata Edebiyatla Bakmak*, İstanbul 2006, 3F Yayınevi, s. 109-116.

Mahlû"⁴², "Doksan Beşe Doğru"⁴³, "Hân-ı Yağma"⁴⁴ yeni dönemi ve İttihat ve Terakki hükümetinin yolsuzluklarını, baskılarını hicveden şiirlerdir. Ardından yeniden Âşîyan'a ric'at eder. Tekrar siyâsî muhalefet günleri başlamıştır. Eski yol arkadaşları İttihat ve Terakki mensuplarını ve hükümeti keskin bir dille eleştirmeye başlamıştır. Günden güne İttihat ve Terakki Fırkası'nın tarafgir bir borazanı olma yoluna giren *Tanîn*'den de soğumuştur, birgün gazete idarehanesine giderek eline geçirdiği bir *Tanîn* nüshasının başlığını çizip üzerine "Laîn" yazar ve ayrılır (10 Nisan 1910). Bu şekildeki küskünlüğü ve hayal kırıklığı, çevresinden uzaklaşarak içine kapanması, ömrünün sonuna kadar sürer. Rıza Tevfik, onun Galatasaray'dan ayrılışı ve ardından gelişen bu olaylar sonrasındaki durumunu şu cümle ile özetler:

"Biliyordum ki, artık Fikret, ebediyen cemaatimizden ayrılıyordu."⁴⁵

Buraya kadar, Tevfik Fikret'in yönetime, siyasal iktidarlara, statükoya ve bu statükonun temsilcisi durumunda olan saraya ve hükümdara karşı tutumu üzerinde durmaya çalıştık. Gençlik yıllarının öğrencilik ve ardından ilk memuriyet devresini geçerse, bütün bir II. Abdülhamid döneminde onun çok keskin ve müfrit bir saray ve padişah düşmanlığı duygusunu içinde büyütüp taşırdığını gördük. II. Meşrutiyet'le sükûn bulmuş gibi görünen bu "müfrit muhalif" kimliğin, çok kısa bir süre sonra yeniden su yüzüne çıktığına ve bu sefer yol arkadaşlarıyla ters düşmek pahasına bile olsa Fikret'in muhalefete devam ettiğine şahit olduk.

Ancak acaba bu görünen sürecin arka yüzü de aynı mıdır? Fikret, ilk gençlik dönemini saymazsak, sistemi yüklenen kurumlara, kadrolara, mahfillere

⁴² Tevfik Fikret, "Revzen-i Mahlû", *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 657.

⁴³ Tevfik Fikret, "Doksan Beşe Doğru", *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 649-651.

⁴⁴ Tevfik Fikret, "Hân-ı Yağma", *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 661-662.

⁴⁵ Rıza Tevfik, *Tevfik Fikret*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2005, Kitabevi Yayınları, s. 26. Tevfik Fikret'in bugünlerde *Tanîn*'de, Hüseyin Cahid'e hitaben yazdığı mektubundaki "Bugün sa'y u irfânım tebdil-i tebaiyyet ediyor." cümlesi ile Robert Kolej'in müdürü Dr. Gates'in Fikret'in Kolej'e dönüşünü kastederek "Biz kazandık!" demesini, Rıza Tevfik'in bu cümlesiyle birlikte düşündüğümüzde, Tevfik Fikret'teki değişimin boyutunu ve yönünü daha iyi kavrarız.

ve şahıslara karşı bilinçli olarak hep ve mutlak bir biçimde muhalif mi durmuştur?

Onun II. Meşrutiyet'ten sonraki günlerde olduğu gibi, hükümetlerin kimi temsilcileriyle, siyasal kadronun kimi isimleriyle şahsî yakınlıklar, tanışıklıklar içinde olduğunu biliyoruz. Ama ya saray ve saraydakiler? Ya saltanat ailesi?

Fikret'ten bahseden kaynaklarda ve yapılan çalışmalarda onun II. Abdülhamid düşmanlığından ve saray karşıtlığından hep söz açılır. Siyasal ve toplumsal düşünce ve ilkelerinin yanı sıra, ucu ta babası Hüseyin Efendi'nin padişah tarafından Akkâ'ya mutasarrıf olarak sürülmesine kadar götürülebilecek bir II. Abdülhamid düşmanlığı, gerek yazdıkları ve gerekse arkadaşlarının tanıklıkları ile su götürmez bir şekilde göz önündedir. Biz de yukarıda buna dair çok şey söyledik. Fakat söz, sarayın diğer erkânına, hanedanın diğer fertlerine gelince orada durum çatallaşmaktadır. O zaman şahit olmaktayız ki, saray ve Tevfik Fikret ilişkisi, yalnızca yalınkat kinler, nefretler ve düşmanlıklar üzerine kurulmamıştır. Fikret, kimi saray mensuplarıyla, şehzadelerle görüşmekte, yazışmaktadır. Hatta kimi şehzadelerin hocalığını yapmakta, onlara özel dersler vermekte, akıbetleri, yetişmeleri doğrultusunda ilgiler beslemekte, dostluklar geliştirmektedir.

Bunların başında Şehzade Abdülmecid Efendi, oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi, Şehzade Selâhaddin Murad ve onun oğlu Şehzade Ahmed Nihad gelmektedir.

Fikret bu isimlerden Şehzade Ömer Faruk'un Galatasaray'dan hocasıdır. Tevfik Fikret'in II. Meşrutiyet'i takip eden günlerde Galatasaray Sultanîsi müdürlüğünden gürültülü bir şekilde ayrılmasını müteakip⁴⁶, Şehzade Abdülmecid Efendi de oğlu Ömer Faruk'u okuldan alır. Hatta Rıza Tevfik'in dediğine göre, Abdülmecid Efendi, "Ben oğlumu Fikret'ten feyiz alsın diye Mekteb-i Sultânî'ye tevdi etmiştim." diyerek, "Fikret'i alenen tebcil, İttihad hükümetini de zımmen tezlil" eylemiştir⁴⁷.

⁴⁶ Rıza Tevfik, "herkesin bu bahse karıştığı"nı ve bu istifadan sonra "hükümete karşı muhalefet kapısının lâyıki ile açıldığı"nı söyler. (Rıza Tevfik, a.g.e., s. 26).

⁴⁷ Rıza Tevfik, a.g.e., s. 27.

Burada Şehzade Abdülmecid Efendi ile Tefvik Fikret yakınlığına bir delil olarak, Abdülmecid Efendi'nin Fikret'in "Sis" şiirinden esinlenerek yaptığı ve bugün Âşşyan Müzesi'nde bulunan "Sis" tablosunu da hatırlamak yerinde olur.

Şehzade Ömer Faruk, Galatasaray'dan alındıktan sonra, Tefvik Fikret'in de tavsiyesi ile, eğitimini tamamlamak üzere, Salih Keramet Nigâr'ın denetimi ve koruması altında Viyana'ya gönderilmiştir. Gitmeden önce verilen bir davete, Tefvik Fikret de bizzat Şehzade Abdülmecid Efendi'nin bir kartviziti ve Ömer Faruk'un mektubu ile çağrılır⁴⁸.

Şehzade Ömer Faruk'un Viyana'ya gittikten sonra da Tefvik Fikret'e yazdığı mektupları vardır⁴⁹. Bunlardan birisi de Fikret'in İttihatçıları hicvettiği "Doksan Beşe Doğru" isimli şiiri dolayısıyla yazılmıştır. Fikret'in 6 Kânûn-ı sâni 1327 (18 Ocak 1912)'de yazdığı ve hemen ardından 9 Kânûn-ı sâni 1327 tarihli *Vazife* dergisinde (nr. 7) yayımladığı bu şiir, neşrolunduğu günlerde gürültüler koparmış bir metindir. "Doksan Beşe Doğru", Trablusgarp Savaşının kötü sonuçları dolayısıyla siyasî kulislerde ve aydınlar arasında şiddetle eleştirilen İttihat ve Terakki Fırkası'nın, bu olayda ihmali ve kusuru bulunan Hakkı Paşa'nın yargılanmasını engellemek için Meclis-i Mebûsân'ı kapatması üzerine yazılmış ve şair bu kapatma olayını II. Abdülhamid'in 1295 (1878) tarihinde I. Meşrutiyet Meclisini kapatmasına benzetmiştir⁵⁰.

Şehzade Ömer Faruk'un bu mektubunu bir örnek olarak aşağıya alıyoruz:

"Viyana, 13 Şubat 1912

Sevgili Büyük Hocam,

Zamanım tahsilime aid bulunduğu için siyâsiyât ile bittabî meşgûl değilim. Ancak tulûuyla hepimizi mesud eyleyen büyük inkulâbımızın rûhu makamındaki esaslı ıslâhâta çalışılacak yerde, terakkiyâtımızın hâlâ şahsî emellere kurban edildiğini, gördüklerimden ve işittiklerimden, pek çok vatandaşlarım gibi ben de anlamaktayım.

⁴⁸ Abdülmecid Efendi'nin davet kartı için bk.: M. Fatih Andı-Yılmaz Taşçioğlu-Hüseyin Yorulmaz, *Kartpostallarla Tefvik Fikret ve Çevresi*, İstanbul 1999, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 270-271. Şehzade Ömer Faruk'un davet mektubu için bk.: M. Fatih Andı-Yılmaz Taşçioğlu-Hüseyin Yorulmaz, *Mektuplarla Tefvik Fikret ve Çevresi*, İstanbul 1999, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 267-270.

⁴⁹ Bunlar için bk.: *Mektuplarla Tefvik Fikret ve Çevresi*, s. 267-285.

⁵⁰ a.e., s. 283.

Bu gidişin nihayet doksan beşte olduğu vechile milleti felâket ve istibdâda sürükleyeceğini Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesine en belîğ ve müessir bir hitabla ihtar ederek vatanımızın şiddetle muhtac bulunduğu muaveneti îfâ eylediğiniz için size bütûn kalbimle teşekkürü pek tatlı bir vazife addeder ve bu vesile ile de hürmet-i mahsûsamı te'kid eylerim sevgili ve büyük hocam.

Ömer Faruk”

Ayrıca Tevfik Fikret'in Galatasaray'dan yakın arkadaşı olan ve Şehzade Ömer Faruk'un yanında Viyana'ya giden Salih Keramet Nigâr'ın Fikret'le mektuplaşmalarında da konu sık sık dönüp dolaşır Şehzade'nin sıhhatine ve eğitimine gelir⁵¹.

Fikret'in, “Halûk'un Vedaı” şiirini, öğrencisi “Prens Faruk'a” ithaf ettiğini de unutmamak gerekir⁵².

Tevfik Fikret, Şehzade Selâhaddin Murad'ın oğlu Ahmed Nihad'a ise özel olarak ders vermektedir. Onunla da mektuplaşmaları mevcuttur⁵³. Ahmed Nihad'ın bir kartvizitinin arkasına yazılmış bir küçük mektupçuğu örnek olarak veriyoruz:

“Muallim-i muhteremim,

Ellerinizden öperim. Kaç gündün beri ufak bir soğuk alma neticesi olarak nezleden muztaribim. Şimdilik ders ile iştigâl edemeyecek kadar deverân-ı ahvâlden havf ve endişe içinde bulunduğumdan, inşâallah an-karîb bu buhran hüsn-i sûrette netîce-pezîr olur da teşrîfiniz için zât-ı âlînize haber gönderirim. Bu yolsuz iğtişâstın neticesinde vehamet olup olmadığını tarafınızdan tesellî-bahş bir ifadeye muntazırım efendim.

Ahmed Nihad”⁵⁴

Bu mektuptaki ifadelerden, Şehzade Ahmed Nihad'ın bu küçük mektubu 31 Mart ayaklanması günlerinde yazdığı anlaşılmaktadır ki, bahsedilen “yolsuz iğtişâst” da 31 Mart vak'ası olmalıdır.

⁵¹ Bu mektuplar için bk.: a.e., s. 295-321.

⁵² Tevfik Fikret, “Halûk'un Vedaı”, *Bütûn Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 544-550.

⁵³ Bunlar için bk.: *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, s. 42-47; *Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, s. 91-104.

⁵⁴ *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, s. 44-45.

Şehzade Ömer Faruk'un gibi, Ahmed Nihad'ın da gerek bu mektubu, gerekse aşağıda metnini aktaracağımız mektubu, şehzadelerin Tevfik Fikret'le günün siyasal gelişmelerini konuştuklarını ve onun bu olaylar karşısında yazdığı şiirleri takip ettiklerini göstermektedir. Nitekim aşağıdaki mektupta Ahmed Nihad, Ömer Faruk'un "Doksan Beşe Doğru" şiirine temas etmesine benzer bir şekilde, "Revzen-i Mahlû"dan söz etmektedir:

"Fî 5 Teşrîn-i evvel sene 1328

Muhterem Hocam,

Ellerinizden muhabbetle öperim. Çırağan Sarayı birkaç gün zarfında tahliye olunup çıkıyoruz. Maatteessüf Sultan Hamid'i getirip oturtacaklar! Pederime Nişantaşı'ndaki mebûsân reislerine mahsus konağı tahsis ediyorlar. Ben de civarımızda bir boş ev tutup eşyalarımı nakledeceğim. Zât-ı âlîlerinin buyurdıkları gibi 'Revzen-i Mahlû' karşında açılıp dünyaya güler ise, ben ağlayacağım, sevgili güzel evimin manzarası bozulacaktır.

Feridun Bey'e mahsûs selâm ederim. Bir haftaya kadar derslerimle meşgûl olamayacağım, ben kendilerine haber gönderene kadar zahmet buyurmasınlar, pek çok işlerim vardır. Lütfen bildirmenizi bilhassa rica ederim sevgili hocacığım.

Şâkirdiniz

Ahmed Nihad"⁵⁵

Şehzade Selâhaddin Murad'ın mektubu ise, Fikret'in "Sancak-ı Şerif Huzurunda"⁵⁶ şiiri dolayısıyla, oğlu vesilesiyle şaire iletilen bir tebrik ve takdiri ihtiva etmektedir⁵⁷.

Burada söz konusu ettiğimiz bu mektuplar, bize Tevfik Fikret'in çoğunlukla gözden kaçan bir yönünü göstermektedir. Bizce Fikret, başından sonuna sıkı ve tavizsiz bir saray ve hanedan karşıtı olmamıştır. Gençliğinin ilk dönemlerini atlarsak, onun II. Abdülhamid'e hürmet duymadığı, hayatının sonuna kadar padişahın koyu bir düşmanı olduğu açıktır. Ancak, özellikle II. Meşrutiyet'in ilânını izleyen günlerde, saltanat ailesinden kimi şehzadelerle

⁵⁵ Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi, s. 101.

⁵⁶ Tevfik Fikret, "Sancak-ı Şerif Huzurunda", *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 666-668.

⁵⁷ a.e., s. 437.

yakın ilişkiler içine girdiği de âşikârdır. Bu ilişkilerde onlara özel ders verme ve hocalık yapma vesilesi dikkat çekmektedir.

Ayrıca dikkati çekmesi gereken bir başka konu da, yukarıda Abdülmecid Efendi'nin, oğlunu Galatasaray'dan alması olayından bahsederken Rıza Tevfik'ten aktardığımız "Fikret'i alenen tebcil, İttihad hükümetini de zımnen tezlil eyledi." cümlesinde ve Ömer Faruk ile Ahmed Nihad'ın mektuplarında görülen İttihat ve Terakki Fırkası karşıtlığıdır. Öyleyse, denilebilir ki, "saraydakiler" in Fikret'le kurdukları yakınlıkta bu "İttihatçı aleyhtarlığı"nın etkisi de vardır. Belki de, bu aleyhtarlıkta, Fikret gibi dönemin edebiyat, basın ve siyaset çevrelerinde ilgi gören bir isimle birlikte hareket etme, onunla duygu ve tavır birliği oluşturarak güç kazanma gibi bir niyet de gizlidir.

KAYNAKLAR:

- AKAY, Hasan, *Yeni Türk Şiirinin Kurucularından Tevfik Fikret*, İstanbul 2007, 3F Yayınevi.
- ALKAN, Ahmet Turan (Haz), *Sıradışı Bir Jön Türk: Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İstanbul 1997, İletişim Yayınları.
- ANDI, M. Fatih, "Devrin Edebiyatçılarının Mektupları Işığında Ali Ekrem'in 'Şiirimiz' Makalesi ve Neticeleri", *Edebiyat Araştırmaları*, c. I, İstanbul 2000, Kitabevi Yayınları, s. 145-174.
- ANDI, M. Fatih, "Tevfik Fikret ve Âşiyân'ı", *Hayata Edebiyatla Bakmak*, İstanbul 2006, 3F Yayınevi, s. 109-116.
- ANDI, M. Fatih -Yılmaz Taşçıoğlu-Hüseyin Yorulmaz, *Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, İstanbul 1999, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ANDI, M. Fatih -Yılmaz Taşçıoğlu-Hüseyin Yorulmaz, *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi*, İstanbul 1999, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik, *Tevfik Fikret*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2005, Kitabevi Yayınları.
- ÇORUK, Ali Şükrü, "Meşrutiyet İçin Transval'de Ölmek", *Türk Edebiyatı*, nr. 386, Aralık 2005, s. 12-16.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1955.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, İletişim Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret- Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1987, Dergâh Yayınları.
- MEHMET Rauf, *Edebî Hatıralar*, (Haz. Mehmet Törenek), İstanbul 1997, Kitabevi Yayınları.
- PARLATIR, İsmail-Nurullah Çetin (Haz.), *Tevfik Fikret-Bütün Şiirleri*, Ankara 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PARSONS, Talcott, "Entelektüel/Sosyal Bir Rol Kategorisi", *Entelektüel ve İktidar*, Kenan Çağan (ed.), Ankara 2005, Hece Yayınları, s. 23-44.

- SAİD, Edward, *Entelektüel*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul 1995, Ayrıntı Yayınları.
- SHİLS, Edward, "Entelektüeller ve İktidarlar", *Entelektüel ve İktidar*, Kenan Çağan (ed.), Ankara 2005, Hece Yayınları, s. 177-200.
- ŞAHİN, Seval (Haz.), *Tevfik Fikret-Düşünce Dergisi, Nüsha-i Mahsûsa, 1918*, İstanbul 2005, Kitap Yayınevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları.
- TEBER, Serol, *Âşiyân'daki Kâhin*, İstanbul 2002, Okuyanus Yayınları.
- TEVFİK Fikret, *Rûbâb-ı Şikeste*, İstanbul 1326, Tanin Matbaası.
- (TOKGÖZ), Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, c. I, İstanbul 1930, Ahmet İhsan Matbaası.
- UÇMAN, Abdullah (Haz.), *Edebiyat-ı Cedîde'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup*, İstanbul 1997, Kitabevi Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969, İnkılap ve Aka Kitabevi.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935, Akşam Kitaphanesi Yayınları.